

Bösarps kyrka

Lunds stift

Fasad mot nordväst.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2018-10-18

jais
arkitekter

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Bösarps kyrka

Dalköpinge församling, Skytts kontrakt, Lunds stift, Bösarps socken,
Trelleborg Bösarp 21:1, Trelleborgs kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Från söder. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Bösarp ligger på Söderslätt en mil nordöst om Trelleborg. Slättbygden har Sveriges bästa åkerjord. De goda förutsättningarna för odling gjorde redan under förhistorisk tid området attraktivt. Kring 1000-talet, efter befolkningsökning och förbättringar inom jordbruket, skedde en omfattande bybildning. Under 1100-talet bildades socknarna och flera romanska kyrkor byggdes i området, ibland ersatte de en träkyrka. På en karta från 1769 finns ett tiotal gårdar i Bösarps by som låg kring en gemensam byplats och en damm för vattning. Kyrkan ligger i nordöstra hörnet. I Bösarps socken ingår ytterligare tre byar. Byn var omgiven av odlingsmark indelad i en mängd smala tegar. Denna struktur behölls fram till enskiftet med början 1806 då landskapet

omvandlades. Jorden sammanfördes i större enheter, byn splittrades och hälften av gårdarna flyttades ut från bykärnan. Den kringbyggda prästgården söder om kyrkan stannade kvar på sin plats vid skiftet och var prästbostad till 1921, de nuvarande byggnaderna är dock från 1930-talet. I mitten på 1800-talet byggdes två skolor och ett bränslehus nordväst om kyrkan, dessa finns fortfarande kvar. I den ena skolan inrymdes också kommunalrum. I byn fanns smedja och flera hantverkare. Skola och lanthandel fanns i byn fram till 1967.

De senaste decennierna har inneburit ökad mekanisering av jordbruket, sammanslagning till större enheter av jorden och minskat behov av arbetskraft i lantbruket.

Kyrkan ligger på en liten höjd intill byvägen som går längs kyrkogårdens norra sida. Mot söder ligger några gårdar. Prästgården låg tidigare på tomten i söder närmast kyrkan. I väster finns skolbyggnaderna och bränslehuset grupperade kring en gårdsplan. Husen används nu som församlingshem, föreningsgård och bygdemuseum. Mot öster och norr utbreder sig jordbruksfält. I öster finns dessutom en bronsåldershög kallad Prästhögen vilken är väl synlig från kyrkogården. I mitten av byn finns en äng med en bäck vilken är del av den tidigare vattningssdammen.

Kyrkobyggnaden

Den nuvarande 1800-talskyrkan föregicks av en romansk stenkyrka från troligen 1100-talet med långhus, lägre smalare kor och halvrund absid samt ett brett västtorn. Kyrkan var prydd med sanstensskulpturer bland annat en bild av två lejon bitande ett människohuvud. Denna skulptur finns bevarad på Lunds historiska museum. C. G. Brunius dokumenterade kyrkan i mitten på 1800-talet.

Befolkningsökningen gjorde medeltidskyrkan för liten. Ett utbyggnadsförslag gjordes av William Klein som inte genomfördes. Helgo Zettervall gjorde förslag på en nygotisk tegelkyrka som godkändes av Kung. Majt år 1865. Men förslaget blev för dyrt och byggdes inte. Nya ritningar gjordes istället av murare och byggmästare P. Strandqvist och omarbetades av arkitekt Per Ulrik Stenhammar. Bösarps kyrka är den enda kyrka som P. Strandqvist har ritat.

Medeltidskyrkan revs 1870 och den nya kyrkan uppfördes på samma plats. En del av rivningsmaterialet återanvändes i den nya kyrkan som invigdes 1871. Kyrkan vitputsades med detaljer i rött tegel. Taket var belagt med skifferplattor. Predikstolskorg, ljuskronor och klockor flyttades med från den gamla kyrkan. År 1900 dekormålades hela interiören av målarmästare P. Cederholm i Trelleborg. 1911 byttes från skiffer till eternitplattor på taket. 1934 byggdes ett pannrum under koret för en ny värmeanläggning.

1936 hittades en medeltida barngrav med kista av kluvna stenhällar vid kyrkans norra yttermur.

Kyrkan har flera gånger putslagats och målats, senast 2013

Exteriör

Kyrkan från 1871 består av långhus och smalare, lägre, femsidigt kor i öster samt ett kvadratisk torn i väster.

Murarna är vitputsade med detaljer av rött oputsat tegel. Gjutjärnsfönstren är spetsbågiga. Fasaden indelas av strävpelare. Sadeltaken är täckta med eternitplattor.

Murarna är byggda av gråsten. En del av materialet är återanvänt från den gamla kyrkan. Tornets övre del är byggd av tegel. Murarna är spritputsade och vitfärgade. Gesimser, fönster- och dörrumfattningar är murade av oputsat rött tegel. Takgesimsen består av tre skift rött tegel och fyra utkragande språng. Sockeln är hög, utkragande och spritputsad. Mellan fönstren finns strävpelare avtrappade i två nivåer avtäckta med grå plåt.

Tornet har en gördelgesims av rött tegel. Ovanför denna finns lisener i hörnen och en spetsbågsfris under takgesimsen. Dubbla spetsbågiga ljudöppningar med brädluckor sitter i alla väderstreck. Under gördelgesimsen har tornet två strävpelare i hörnen.

Kyrkan har tre ingångar, huvudingång genom tornet i väster, sidoingång på sydsidan och prästingång i koret i öster. Västportalen av rött tegel är utkragande med spetsigt gavelmotiv. Syd- och östingång sitter i spetsbågiga flersprångiga tegelomfattningar med rektangulära dörrar och spetsbåligt överljus. Samtliga pardörrar är gjorda av grönmålat ramverk och fyllningar. Insidorna är ådringsmålade. Söder om koret finns en nergång till pannrum i källaren.

Fasad mot nordöst.

Fasad mot öster.

Kyrkans gjutjärnsfönster från 1871 är spetsbågiga, svartmålade och småspröjsade med blåst klarglas. Fönstren har en omfattning av rött tegel i två språng. Solbänkarna är

belagda med gråmålad järnplåt. Tornet har dessutom tre runda rosettfönster.

Långhus och kor har sadeltak. Korets tak är valmat. Taken är belagda med eternitplattor sedan 1911. Torntaket har en fyrkantig flack bas och en åttkantig spira klädd med koppar. Avvattningen är med fotrännor av grå plåt och stuprör av vit plåt.

Interiör

Vapenhuset ligger i tornets bottenvåning. Rummet har högt i tak och dagsljus från två stora fönster. Golvet i både torn, långhus och kor är belagt med rött och gult tegel lagt på flatan i diagonalt ruttmönster. Väggarna är putsade och ljust grönmålade. Taket är plant putsat och vitmålat. En trätrappa leder vidare till de övre våningarna.

Rummet är möblerat med bord för broschyrer och klädhängare på fot.

I en djup stickbågig öppning sitter en ådringsmålad pardörr med spröjsat färgat glas i övre delen som leder till långhuset.

Långhuset mot koret i öster.

Kyrkorummet består av långhus och smalare, upphöjt femsidigt kor. Slutna bänkar i tre kvarter står på ömse sidor om mittgången i långhuset. Bänkarna går ut till ytterväggarna. Under bänkkvarteren ligger lackade furubrädor. Mittgången är belagd med tegel. Väggarna är slätputsade och dekormålade. Långhuset har gröna väggar med målade växtbårder kring fönstren och bröstningsbård i bänkhöjd. Stora högsittande gjutjärnsfönster med klarglas belyser rummet.

I väster finns orgelläktaren vilande på pelare. Läktarbarriären har ett genombrutet räcke med spetsbågar målade i grått och guld.

Långhuset är välvt med putsade och dekorationsmålade tegelvalv. Ribbvalven är sjukappiga, så kallade nätvalv, med rektangulära ribbor vilande på väggpilastrar med kragband. Ribborna är kvadermålade i rödbrunt. Valvkapporna är målade vita med gröna fält med växtdekor närmast pilastrarna.

Predikstolen, ljusbärare och piano står i nordöst, dopfunten i sydöst i långhuset.

Koret är upphöjt med tre steg av granit. Korvalvet är tiokappigt och fyra ribbor vilar på konsoler på murarna. I övrigt möts valvkapporna utan ribbor. Kapporna möter väggarna utan markering. Valvet är dekormålat blått med en mängd stjärnor i valvkapporna mot öster. I övriga kappor är målat med växtdekor.

Koret upptas av altaruppsats och altarring. Fem fönster belyser koret. Ett altarskrank avskärmar sakristian. Skranket av gråmålat trä med spetsbågar har ett krön av genombruten plåt med stiliserade liljor. På ömse sidor om altaruppsatsen finns dörrar till den lilla sakristian.

Långhuset mot orgelläktaren i väster.

Tornets övre våningar nås via en trappa i vapenhuset. Från tredje våningen nås vindarna över långhus och kor. Valven är oisolerade. Taklaget av furu är från 1871. Det består av sparrar, tassar, hanband och saxsparrar.

I klockvåningen på fjärde plan står klockbocken av furu med två klockor. Väggarna av tegel är tunt putsade. Det finns ljudöppningar åt fyra håll.

Inredning och inventarier

Altare, altaruppsats och altarring tillkom 1871 vid kyrkans uppförande.

Altaret av grönmålat trä har släta sidor av brädor med en utkragande altarskiva. Altaret

är inklätt med tyg.

Altaruppsatsen i nygotisk stil av trä har en profilerad ram runt en målning på duk. Ramen har ett överstycke med två trepassbågar och fialer, småtorn, i hörnen. Altaruppsatsen är från 1871 men målningen byttes ut 1927. Den föreställer Kristi uppståndelse och är målad av Hugo Gehlin från Helsingborg. Han har gjort ett flertal glasmålningar i olika kyrkor.

Altarringen av trä har ett genombrutet diagonalt raster mellan raka ståndare målat grått. Knäfallet och överliggaren är klätt med tyg. Planen är halvcirkelformad med två grindar.

Dopfunten i gotisk stil av gjuten cement inköptes 1901. Den gjordes i serieproduktion av Skånska cementgjuteriet. Cuppan är åttkantig med nedhängande spetsbågar med trepassdekor. Foten är stjärnformad.

Predikstolen är av bemålad rikt snidad ek från början av 1600-talet. Enligt en beskrivning av kyrkan från 1830 tillkom predikstolen 1605. Pelaren under korgen är från 1871. Underrede av släta skivor och trappa från 1950-talet. Originalfärgerna plockades fram på 1950-talet. Korgens sidor har skulpterade figurer av evangelisterna inom rundbågar under gavelfält. Hörnen markeras av hermer och karyatider som står på postament med lejonmasker.

Dopfont.

Predikstol.

Altaruppsats.

Bänkinredningen är sluten, ljus ådringsmålad och tillkom 1871. Dörrar och ryggar är i ramverkskonstruktion med en profilerad överliggare. Sitsar och gavlar är av hela brädor.

Orgeln är byggd 1888 av orgelbyggare Rasmus Nilsson i Malmö. Renoverad 1981 av Frederiksborgs Orgelbyggeri, Hillerød. Rasmus Nilsson byggde ett 20-tal orglar i Skåne varav ett fåtal är bevarade, varav Bösarps är den största. Mekanisk traktur och slejflådor av högsta kvalitet. Fasaden är ritad av Lindvall och Cronsio i Malmö. Nygotisk fasad indelad i fält med gavelmotiv, trepassbågar och fialer, småtorn. Målad i grått och guld.

Storklockan av malm är gjuten 1521 av Heinrichus de Borch. *Lillklockan* av malm är gjuten 1730 av Andrea Wetterholtz. Båda klockorna är prydda med växtbårder och inskriptioner.

Kyrkogården

Historia

Den äldsta delen av kyrkogården närmast kyrkan etablerades under medeltiden. Medeltida kyrkogårdar anses allmänt ha varit inhägnade, betade ängar, som även fungerade för profana ändamål. Gravarna utformades ofta som små kullar med träkors. Under andra hälften av 1800-talet omgestaltades ett stort antal kyrkogårdar i Skåne då de fick stramare planlösningar med gångar och kvarter och omgärdade gravplatser.

Sannolikt fick Bösarps kyrkogård sitt nuvarande utseende när den nya kyrkan byggdes 1871. Kyrkogården utvidgades med ett mindre område åt väster vid nybyggnaden. Ytterligare utvidgning åt väster skedde 1922 på det som tidigare varit skolträdgård. Samma år planterades lindallén i väster.

Kyrkogården rationaliserades då gräs såddes, förmodligen under 1960-70 talet.

Beskrivning

Kyrkogården är omgiven av en häck och trädkrans av lind och oxel. Utvidgningen i väster har dessutom en stödmur av fogad gråsten.

Kyrkan omges av singel. En huvudgång kantad med en lindallé leder till västporten i kyrkan. Gravplatserna är delvis omgärdade av buxbom och belagda med singel. Flera har storväxta vintergröna buskar. Många gravplatser är dock grässådda och saknar enskild omgärdning. Stenarna står glest. Den vanligaste titeln är lantbrukare, en ovanlig titel är ”hofkamrer-riddare”. Stenarna är högre blandat med nyare horisontella. Här finns även gravkar, en planteringsram av sten, vanlig i sydvästska. En ovanlig gravvård i Skåne är av smide till en skomakare.

Kring nedgången till pannrummet är marken asfalterad.

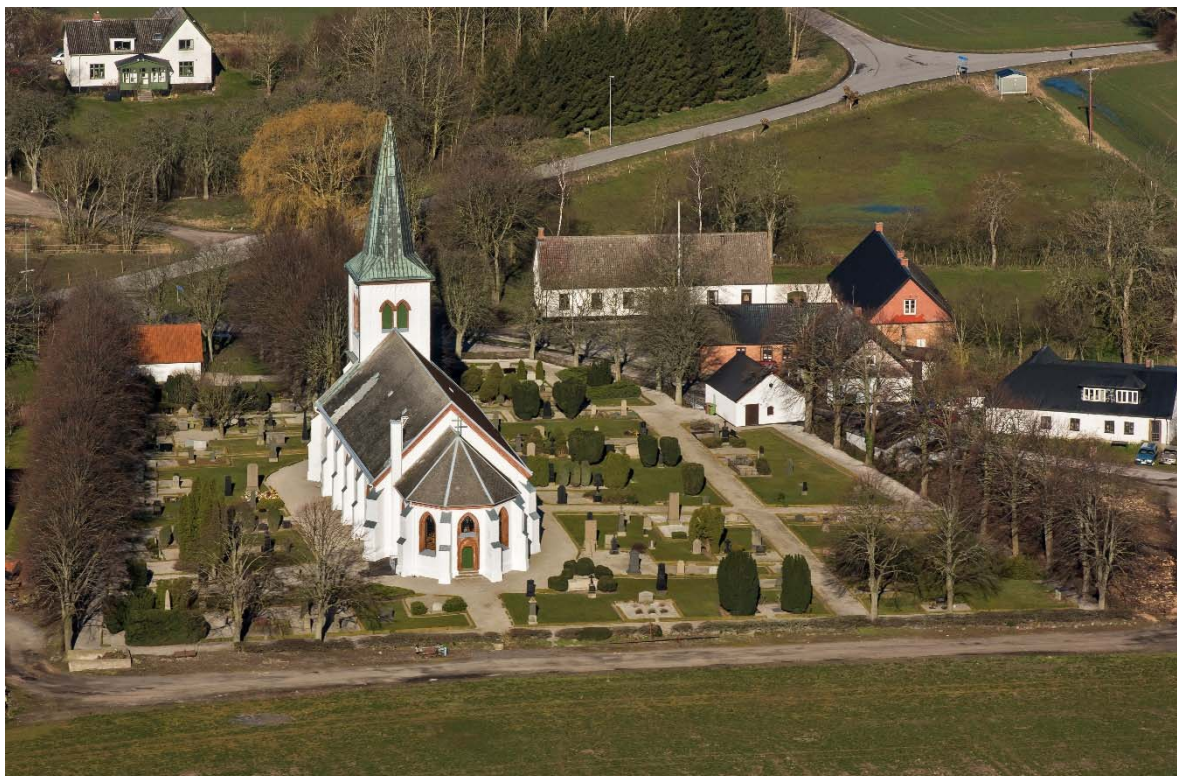
Från kyrkogården är det utsikt i öster mot en bronsåldershöj.

På den utvidgade delen från 1922 är gravplatserna mindre, stenarna är horisontella

och omgivna av buxbom och rygghäckar av tuja.

Byggnader på kyrkogården

I kyrkogårdens sydvästra del på utvidgningen från 1922 uppfördes ett bårhus 1957 ritat av Eiler Græbe. Fasaden är vitputsad och sadeltaket täckt med röda tegelpannor. I nordvästra delen ligger ett materialhus från 1840-talet med vitputsad fasad och sadeltak täckt med svartmålad plåt.

Från öster. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg

Kulturhistorisk karaktärisering för Bösarp kyrkoanläggning

Kyrkan ligger på en höjd intill byvägen i nära anslutningen till ett sockencentrum med äldre skolbyggnader. Den äldre bykärnan kan anas. Byn är omgiven av böljande öppen jordbruksbygd. Byns långa historia är tydlig med en bronsåldershöj i öster, synlig från kyrkogården.

Kyrkogården karaktäriseras delvis av sent 1800-tals ideal med buxbomsomgärdade gravplatser med singel enligt typiskt sydsåknskt mönster. Men stora delar av kyrkogården är grässådd och kyrkogården ger bitvis ett glest intryck. Trädkransen och allén bidrar till ge kyrkogården lummighet.

Kyrkan uppfördes 1871 och ersatte en medeltida kyrka. En byggmästare ritade kyrkan. Befolkningen ökade kraftigt under 1800-talet och fick inte plats i medeltidskyrkan. Nya kyrkor skulle enligt praxis rymma 2/3 av församlingen. I ungefär en tredjedel av Skånes socknar byggdes en ny kyrka mellan 1860-1910.

Murarna är vitputsade med takgesimser samt dörr- och fönsteromfattningar av rött oputsat tegel. Gjutjärnsfönstren är spetsbågiga. Fasaden indelas av strävpelare. Sadeltaken är täckta med eternitplattor. Kyrkan är byggd i en blandstil med övervägande nygotiska inslag. Kyrkan har gotiska stildrag med spetsbågiga fönster och strävpelare men har inte oputsade tegelmurar, höjdsträvan och den formriktighet som är typisk för den senare nygotiken kring 1890. De enkla putsade gråstensmurarna var ett billigare alternativ än Zettervalls tegelkyrka som fanns på förslag. Kyrkan är inspirerad av C G Brunius som dominerade det skånska kyrkobyggandet under 1840-60-talet. Vit puts och kontrasterande röda tegelomfattningar var typiska för Brunius. Kyrkan är en av flera liknande kyrkor i Skåne. Kyrkan är välbevarad sedan uppförandet förutom byte av takmaterial från skiffer till eternit. En eventuell återgång till skiffer vid nästa takbyte vore positivt.

Kyrkorummet är välvt med speciella vackra nätvalv med många ribbor som är ovanligare än de typiska kryssvalven. Hela interiören dekorerades med schablonmåleri 1901. Det är ett livfullt rum med växtdekor på gröna väggar och mönsterlagt tegelgolv. Valvribbornas linjespel markeras med mörkare färg mot de vita kapporna. Koret är ljusst och himmelsmålat. Många dekormålade kyrkor från denna tid har blivit övermålade. Tegelgolvet från byggnadsåret är mönsterlagt i rött och gult. Kyrkorummet har i huvudsak nygotisk inredning. Den rikt snidade predikstolen från 1600-talet flyttades dock med från den gamla kyrkan. Den nygotiska orgelfasaden samspelar med altarordningen utförd i enhetlig nygotisk stil. Interiören avspeglar den sökande nygotiken. Bänkinredningen är fortfarande sluten men är tidstypiskt ådringsmålad. Golvet är mönsterlagt tegel vilket i senare byggda nygotiska kyrkors byttes till cementplattor.

Kyrkans orgel, byggd av Rasmus Nilsson 1888, är en betydelsefull välbevarad stor romantisk orgel och är en av hans få bevarade orglar. Den har mycket högt musikhistoriskt värde.

Att tänka på

- Kyrkan ligger intill ett äldre sockencentra med före detta skolor.
- Kyrkan har en välbevarad exteriör från 1871 i en enkel blandstil. De oputsade

tegeldetaljerna bör förbli oputsade.

- Kyrkan har en interiör med speciella nätvalv och bevarad dekormålning samt originaltegelgolvet. Orgelfasad och altarordning samspekar i nygotisk stil.
- Kyrkans orgel är en av de viktigaste orglarna i Skåne. Orgelns klang och intonation är av sensationell bredd och skönhet, enligt Anders Johnsson som är orgelexpert i Lunds stift.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Tillkommen före utgången av år 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§.

Kyrkotomten ligger inom reg. fornlämning Bösarp 93:1 som utgör den ungefärliga bytomten enligt äldre lantmäterikartor. Fornlämningar skyddas enl. 2 kap. kulturmiljölagen. På kyrkogården finns även fornlämning Bösarp 87:1 vilket utgörs av lämningar från förhistorisk boplatz som hittades vid grävningsarbete.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbund årsbok 1997

Underhållsplan för Bösarps kyrka, 2017-03-29, Erika Martin Arkitektur och Restaurering

Helgedomar på Söderslätt II, Ernst Frostin 1966

Områdesbestämmelser för Bösarps by, Trelleborgs kommun, 2002-06-18

Lunds stift Orgelinventering, Anders Johnsson, 2018-08-16

Övriga uppgifter

Denna rapport om Bösarps kyrka, Skytts kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson, Arkitekt SAR/MSA (rapportförfattare, inventering och foto)

Karl Johan Kember (granskning),

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2018-08-29

Färdigställd rapport: 2018-10-18

Bösarps kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk-natursten Murverk-tegel
Fasadmaterial:	Puts-sprit
Fasadkulör:	Vit Röd
Takform:	Sadeltak
Taktäckningsmaterial:	Eternit-plattor
Byggnadsdel:	Torn-väster Långhus Kor-öster-smalare-polygonalt